

*Case studies on human rights and fundamental Freedoms. A world survey.*  
Volume one and two. Den Haag, 1975.

Simpson, G.E. and Yinger, J.M., *Racial and cultural minorities: An analysis of prejudice and discrimination.* New York, 1965<sup>3</sup>.

Verwey-Jonker, H., 'De emancipatiebewegingen', in: Hollander, A.N.J. den e.a., *Drift en Koers; een halve eeuw Sociale verandering in Nederland.* Assen, 1962, 105 - 126.

\* \* \* \* \*

## DE EMANCIPATIE VAN DE ROOMS-KATHOLIEKEN IN NEDERLAND EN DE OMWENTELING VAN 1795

Th. Clemens

70

Ten tijde van de Republiek bracht rooms-katholiek zijn met zich mee dat men beperkt was in zijn bestaansmogelijkheden, dat men minder rechten had dan een landgenoot die behoorde tot de publieke kerk en dat men tot instandhouding van de eigen godsdienst extra (financiële) lasten moest dragen. Aansluitend bij de terminologie van Hendriks kan men poneren dat het rooms-katholiek zijn leidde tot discriminatie, marginalisatie en uitsluiting van legale macht.

De omwenteling van 1794/1795 geschiedde onder het vaandel van 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' en daarmee deden beginselen hun intrede die de tot dan toe bestaan hebbende verhoudingen tussen de gereformeerde dominant en verschillende minoriteiten, waaronder die van de rooms-katholieken, in ieder geval formeel grondig verstoorden.

In deze bijdrage aan het symposium wordt getracht de vraag te beantwoorden hoe de katholieken reageerden op deze formele verandering van hun positie.

Hoewel veel onderzoek nog moet plaats vinden en het antwoord dus nog niet vaststaat kan ik op dit moment wel zeggen in welke richting gedacht wordt en welke werkhypothesen gehanteerd worden.

Essentieel is dat niet bij voorbaat wordt uitgegaan van de katholieken. Reeds in de bestaande literatuur blijkt reeds dat er verschillen waren tussen bijvoorbeeld de Brabantse en de Hollandse katholieken: geografisch lokaliseerbare verschillen. Bovendien lijkt het

verdedigbaar ongelijke reacties te relateren aan posities binnen kerk en samenleving.

Dit uitgangspunt hangt nauw samen met de veronderstelling dat 'emancipatie' niet de enige en mogelijk zelfs niet de voornaamste sleutel is tot het verstaan van de ontwikkelingen direct na de omwenteling. Als er gesproken wordt van de 'emancipatie van de rooms-katholieken', dan zou er in deze optie tegelijk iets gezegd moeten worden van de 'emancipatie van de burgerij' en bijvoorbeeld van de 'emancipatie van gebieden' als Brabant.

Om de 'emancipatie van de rooms-katholieken' in een goed licht te plaatsen wordt vervolgens tenminste vanuit de literatuur gekeken naar reacties van andere voorheen gediscrimineerde groeperingen.

Op basis van het reeds beschikbare materiaal zou ik - zonder mij daar al helemaal op te willen vastleggen - de hypothese willen lanceren dat er rond 1795 nog niet gesproken kan worden van dé rooms-katholieken als een meer dan 'negatieve' groepering, zeker niet op landelijke schaal. Daarvoor was de interne structuur en de mate van communicatie en interactie te zwak, daarvoor ontbrak te zeer de noodzakelijke eensgezindheid met betrekking tot gezamenlijk na te streven doelen.

Dat neemt niet weg dat er aanzetten tot emancipatie aangewezen kunnen worden en vooral dat er - zonder uitdrukkelijk emancipatorische bedoelingen - stappen gezet zijn die uiteindelijk een emancipatiebeweging mogelijk gemaakt hebben.

71

## LITERATUURLIJST

Commissaris, A.C.J., *Van toen wij vrij werden. Eenige hoofdstukken uit de geschiedenis der katholieke kerk in Nederland sedert 1795*. 2 dln. Groningen enz., 1928 - 1929.

Fockema Andreae, S.J., *De Nederlandse staat onder de republiek*. Amsterdam, 1961.

Giezen, A.M. van der, *De eerste fase van den schoolstrijd in Nederland (1795-1806)*. Assen, 1937.

Heijden, M.J.M. van der, *De dageraad van de emancipatie der katholieken. De Nederlandse katholieken en de staatkundige verwickelingen uit het laatste kwart van de achttiende eeuw*. Nijmegen, 1947.

Loos, J.C. van der, 'Pogingen tot herstel van de hiërarchie onder het aarts-priesterschap van H.F. ten Hulscher'. *Bijdr. Gesch. Bisd. Haarl.* 39, 1920, 44 - 134 en 213 - 258.

- Meeuwissen, W.J., 'Licht op de katholieke bovenlaag in Noordoost Nederland vóór de emancipatie'. in: *Rijksarchiefschool. Verslag en bijdragen* 1972 1972 - 1973 / 1973 - 1974. Utrecht, 1975, 55 - 60 en 91 - 92.
- Melief, Petrus B.A., *De strijd om de armenzorg in Nederland 1795 - 1854*. Groningen - Djakarta, 1955.
- Michman, J., 'Gotische torens op een Corintisch gebouw, De doorvoering van de emancipatie van de joden in Nederland'. *TvG* 89, 1976, 493 - 517.
- Noordeloos, P., *De restitutie der kerken in den Franschen tijd*. Nijmegen, 1937.
- Nuyens, W.J.F., 'Emancipatie der katholieken in Nederland op het einde der achttiende eeuw'. *Onze Wachter* 1880, 95 v, 113 v, 261 v.
- Witlox, J.H.J.M., *De katholieke staatspartij in haar oorsprong en ontwikkeling geschetst*. Dl 1, Den Bosch, 1919.

\* \* \* \* \*

## DE AFSCHEIDING ALS EMANCIPATIE-BEWEGING?

J. van Gelderen

72

In de meer recente literatuur van sociologische/historische zijde over de Afscheiding van 1834 wordt deze beweging gezien als emancipatie-beweging. een streven (zij het onbewust en met weinig indrukwekkende resultaten) van een godsdienstige minderheid, nl. een deel van de gereformeerde gezindte, behorend tot de lagere groepen uit de bevolking, geleid door voormannen uit de 'fatsoenlijke burgerstand'.

Nader gezegd: de Afscheiding wordt dan beschouwd als een *voor-oefening* van de emancipatie der 'kleine luyden', die weer deel uitmaakt van de vier emancipatie-processen die in de vorige eeuw hun oorsprong vonden: de emancipatie van de genoemde kleine luyden of 'gereformeerden', van de rooms-katholieken, van de arbeiders en van de vrouwen. Deze processen komen eerst na 1860 echt goed op gang, maar reeds in 1834 werd de kerkelijke status quo (en die in plaatselijke situaties) beslissend doorbroken.

De betekenis van de Afscheiding wordt dan gezien als gelegen in het alternatief op kerkelijk terrein dat hier wordt geboden en kan dienen als leerproces en referentiekader voor andere groepen (Mulder). Oudere literatuur ziet de betekenis gelegen in de vanaf die tijd daterende theologische opleving (in gereformeerde zin) of ook als voorbereiding op de Grondwet van 1848 inzake de godsdienst-vrijheid. Weer anderen zien de Afscheiding als doorbraak van de